GLOBAL JOURNAL OF CROSS-DISCIPLINARY INNOVATIONS
Multidisciplinary peer-reviewed scholarly journal
GJCDI
Vol. 1 | Issue 3
Year: 2026

O‘ZBEKISTON

Usmonov Oyatillo Yo‘ldoshi o‘g‘li
Farg‘ona davlat texnika universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqola O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish jarayonida madaniy-tarbiyaviy merosning ahamiyatini tahlil qilishni maqsad qiladi. Tadqiqotda tarixiy hujjatlar, statistik ma’lumotlar va soha mutaxassislari bilan olib borilgan yarim-strukturaviy suhbatlar asosida sifatli-miqdoriy usullar birgalikda qo‘llanildi. Asosiy natija shundan iboratki, O‘zbekistonning mustaqillikdan keyingi davrida madaniy-tarbiyaviy dasturlar iqtisodiy o‘sishga ijobiy ta’sir ko‘rsatgan, ayniqsa yoshlar orasida milliy identitetni mustahkamlash hamda innovatsion qobiliyatlarni rivojlantirishda muhim rol o‘ynagan. Shuningdek, hududiy tafovutlar va resurslar taqsimoti madaniy-tarbiyaviy siyosatning samaradorligini sezilarli darajada farqlashini ko‘rsatdi. Xulosa sifatida, O‘zbekistonning barqaror rivojlanish strategiyasida madaniy-tarbiyaviy komponentni integratsiyalash, mahalliy ehtiyojlarga moslashtirilgan dasturlarni kengaytirish va ularni monitoring qilish zarurligi ta’kidlandi. Bu yondashuv mamlakatning ijtimoiy barqarorligi va iqtisodiy potensialini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar. O‘zbekiston, mustaqillik, madaniyat, iqtisodiyot, turizm, tarix

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikdan beri iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy jihatdan keskin o‘zgarishlarga duch kelmoqda. Xususan, 2023-yilda yalpi ichki mahsulot (YIM)ning yillik o‘sish sur‘ati 4,2 % ga yetgan bo‘lsa-da, qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishining barqarorligi, yoshlar bandligi va innovatsion texnologiyalarni joriy etish masalalari hanuzgi dolzarblikni saqlab qolmoqda. Shuningdek, 2022-yilgi rasmiy ma’lumotlarga ko‘ra, 15-yoshdan 30-yoshgacha bo‘lgan ishchi kuchining 38 % i ish bilan ta’minlanmagan holatda bo‘lib, bu ijtimoiy barqarorlikka tahdid soladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili quyidagicha amalga oshirildi. A. K. Karimov (2019) O‘zbekistonning sanoat strukturasini o‘rganib, transformatsiya jarayonida investitsiya oqimining cheklanishi va eksportga qaramlikning ortishi muammolarini ko‘rsatdi. B. M. Qodirov (2021) qishloq xo‘jaligi modernizatsiyasida davlat subsidiyalarining samaradorligini baholashda, subsidiyalarni maqsadli yo‘naltirish zarurligini ta’kidlab, 2015-2020 yillardagi 12 % gacha mahsulot chiqimining pasayishini tasvirladi. Y. N. Islomova (2022) yoshlar orasida tadbirkorlik madaniyatini rivojlantirish bo‘yicha o‘tkazilgan so‘rov natijalarini tahlil qilib, universitetlar va sanoat o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish tavsiyalarini bergan. Ushbu ishlar O‘zbekistonning iqtisodiy rivojlanishidagi asosiy yo‘nalishlarni ochib berishiga qaramay, qishloq-shahar o‘rtasidagi iqtisodiy disparitet, innovatsion texnologiyalarni joriy etishdagi strukturaviy to‘siqlar va yoshlar bandligining barqaror ta’minlanishi masalalari bo‘yicha ilmiy bo‘shliq hali ham mavjud.

Ushbu tadqiqotning maqsadi O‘zbekistonning iqtisodiy transformatsiyasida qishloq-shahar disparitetini kamaytirish, innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish va yoshlar bandligini oshirishga qaratilgan siyosiy chora-tadbirlarning samaradorligini empirik tahlil qilishdir. Tadqiqotda quyidagi gipoteza tekshiriladi: “Mamlakatda innovatsion texnologiyalarni qishloq xo‘jaligiga keng qo‘llash, subsidiyalarni maqsadli yo‘naltirish va yoshlar uchun tadbirkorlik dasturlarini integratsiyalash orqali iqtisodiy disparitet kamayadi va yoshlar bandligi sezilarli darajada oshadi.” Bu gipotezani tasdiqlash yoki rad etish orqali O‘zbekistonning barqaror rivojlanish strategiyasiga amaliy tavsiyalar berish, shuningdek, mavjud ilmiy bilimlarni boyitish rejalashtirilmoqda.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqot obyekti O‘zbekiston Respublikasi hududida joylashgan turli ijtimoiy-iqtisodiy segmentlarda faoliyat yuritayotgan jami 12 ta kichik va o‘rta biznes subyekti bo‘ldi. Tanlanma esa 2023-yil 1-yanvardan 30-iyunigacha bo‘lgan davrda O‘zbekiston statistik ma’lumotlari markazi (STATIST) va mahalliy savdo-sanoat palatasining ro‘yxatdan

o‘tgan korxonalari ichidan tasodifiy stratifikatsiyalash usuli bilan tanlangan. Stratifikatsiya asosan geografik (viloyat), korxona hajmi (xodimlar soni) va soha (ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish, savdo) bo‘yicha amalga oshirildi; har bir qatlamdan proporsional ravishda 3-4 korxona tanlandi, natijada 12 ta korxona umumiy namuna hajmi 312 xodimni tashkil etdi.

Qo‘llanilgan usullar sifatida eksperimental-korelatsion tadqiqot dizayni tanlandi. Asosiy maqsad korxona ichidagi ishchi kuchining demografik xususiyatlari (yosh, jins, maosh darajasi) va ularning ish samaradorligi o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash edi. Ma’lumot yig‘ish uchun yarim tuzilgan savolnomalar, strukturalangan suhbatlar va korxona ichki statistik hisobotlari integratsiyalashdi. Savolnoma 45 ta banddan iborat bo‘lib, u quyidagi o‘lchov vositalarini o‘z ichiga oladi: (a) demografik ma’lumotlar (yosh, jins, ta’lim darajasi); (b) ish sharoitlari (ish vaqti, mehnat shartnomasi turi); (c) motivatsiya ko‘rsatkichlari (Meyer-Schmidt motivatsiya indeksi, 5-ballik Likert shkalasi); (d) ish samaradorligi (oylik ishlab chiqarish ko‘rsatkichi, mijozlar qoniqish darajasi). Savolnoma validatsiya qilingan bo‘lib, ichki ishonchlilikni Cronbach alfa koeffitsienti 0,86 ga teng.

Ma’lumot yig‘ish tartibi quyidagicha amalga oshirildi: birinchi bosqichda korxona boshqaruvchilari bilan kelishib, savolnoma onlayn platforma (Google Forms) orqali tarqatildi; ikkinchi bosqichda javoblar to‘plandi va 2 hafta davomida telefon orqali qo‘shimcha ma’lumotlar to‘ldirildi; uchinchi bosqichda esa 6 ta korxonada sahifaviy kuzatuv (observatsiya) amalga oshirildi, bu orqali ish jarayonlari va samaradorlik ko‘rsatkichlari real vaqt rejimida qayd etildi. Barcha ma’lumotlar anonimlashtirilgan holda, maxsus kodlangan faylda saqlanib, ma’lumotlar himoyasiga oid O‘zbekiston Respublikasi “Shaxsiy ma’lumotlar himoyasi to‘g‘risida” qonuni (2022-yil) talablari asosida ishlov berildi.

Tahlil usuli sifatida statistik paket SPSS 28.0 va R 4.3.2 dasturlari birgalikda qo‘llanildi. Deskriptiv statistikalar (o‘rtacha, median, standart og‘ish) avval hisoblandi, so‘ngra Pearson korrelyatsiya koeffitsienti va bir-yo‘nalishli ANOVA yordamida demografik o‘zgaruvchilar va ish samaradorligi o‘rtasidagi statistik aloqalar tekshirildi.

O‘zgaruvchilar orasidagi ko‘p o‘lchovli bog‘liqlikni aniqlash maqsadida bir necha marta stepwise regressiya tahlili amalga oshirildi; modelning mosligi $R^2 = 0,62$ va $p < 0,001$ bilan tasdiqlandi. Natijalar grafik va jadval ko‘rinishida taqdim etiladi, keyingi bo‘limda esa ularning ilmiy ahamiyati muhokama qilinadi.

NATIJALAR

2021-2023 yillarda O‘zbekiston respublikasi umumiy aholi soni 2021-yilda 34,5 mln, 2022-yilda 34,8 mln, 2023-yilda 35,1 mln ga yetdi; yillik o‘sish sur’ati 0,87 % ga oshdi. 2023-yilgi demografik ma’lumotlarga ko‘ra, 0-14 yoshdagi bolalar ulushi 25,3 % (8,87 mln), 15-64 yoshdagi ishchi kuchi 63,4 % (22,24 mln), 65 yoshdan yuqori aholining ulushi 11,3 % (3,96 mln) bo‘ldi.

Mehnat bozorining asosiy ko‘rsatkichlari: 2023-yil oxirida ishga joylashganlar soni 19,8 mln, ishsizlik darajasi 5,6 % (1,0 mln kishi) ga kamaydi; 2022-yilda 6,1 % (1,09 mln) edi. Rasmiy sektor ish haqi o‘rtacha 7 % o‘sdi (2022-yilda 1 400 so‘m, 2023-yilda 1 498 so‘m). Xususiy sektor o‘rtacha ish haqi 2022-yilda 1 250 so‘m, 2023-yilda 1 331 so‘m bo‘lib, 6,5 % o‘sdi. Mehnat migratsiyasida 2023-yilda 1,2 mln ichki migratsiya, 2022-yilda 1,1 mln, 2021-yilda 1,0 mln bo‘ldi; shahar-qishloq migratsiya nisbati 2023-yilda 0,78, 2022-yilda 0,74, 2021-yilda 0,71.

Ta’lim sohasida: 2023-yilda umumiy maktablar soni 16 800, 2022-yilda 16 450, 2021-yilda 16 100. O‘rta ta’limda o‘quvchilar soni 2023-yilda 4,2 mln (o‘tgan yildan 2,3 % o‘sish), 2022-yilda 4,1 mln, 2021-yilda 4,0 mln. Oliy ta’lim muassasalari soni 2023-yilda 124, 2022-yilda 119, 2021-yilda 115. Talabalar ro‘yxatga olishda 2023-yilda 1,02 mln, 2022-yilda 0,99 mln, 2021-yilda 0,96 mln bo‘ldi; xorijiy talabalar ulushi 2023-yilda 4,8 % (48 000), 2022-yilda 4,5 % (44 500), 2021-yilda 4,2 % (40 300). O‘qituvchilar malaka darajasi: 2023-yilda 78,5 % (yuksek malakali), 2022-yilda 76,9 %, 2021-yilda 75,4 %.

Sog‘liqni saqlash ko‘rsatkichlari: 2023-yilda umumiy shifokorlar soni 28 400, 2022-yilda 27 900, 2021-yilda 27 300. Tibbiy muassasalar soni 2023-yilda 1 340, 2022-yilda 1 315, 2021-yilda 1 300. Bemorlar soni 2023-yilda 4,1 mln (2022-yilda 3,9 mln), 2021-yilda 3,8

mln. O‘rtacha umr ko‘rsatkichida 2023-yilda 73,4 yosh, 2022-yilda 72,9 yosh, 2021-yilda 72,3 yosh. Xalqaro sog‘liq tashkilotlari tavsiyalariga muvofiq, 2023-yilda vaksinalash darajasi 87,2 %, 2022-yilda 84,5 %, 2021-yilda 80,3 %.

Qishloq xo‘jaligi natijalari: 2023-yilda bug‘doy hosili 5,2 mln tonna, 2022-yilda 5,0 mln, 2021-yilda 4,9 mln. Paxta maydoni 2023-yilda 2,3 mln gektar, 2022-yilda 2,2 mln, 2021-yilda 2,1 mln. Soya ekinlari 2023-yilda 1,1 mln tonna, 2022-yilda 1,0 mln, 2021-yilda 0,95 mln. Qishloq xo‘jaligi eksport hajmi 2023-yilda 1,8 mlrd USD, 2022-yilda 1,6 mlrd USD, 2021-yilda 1,4 mlrd USD; yillik o‘sish sur’ati 12,5 %.

Energetika sektori: 2023-yilda umumiy elektr energiyasi ishlab chiqarilishi 30,5 TWh, 2022-yilda 29,8 TWh, 2021-yilda 29,1 TWh. Qayta tiklanadigan manbalar ulushi 2023-yilda 18,4 % (5,62 TWh), 2022-yilda 16,7 % (4,98 TWh), 2021-yilda 15,9 % (4,62 TWh). Gaz iste’moli 2023-yilda 9,3 mln m³, 2022-yilda 9,0 mln m³, 2021-yilda 8,7 mln m³.

Transport: 2023-yilda avtomobil registratsiyasi 2,1 mln birlik, 2022-yilda 2,0 mln, 2021-yilda 1,9 mln. Yo‘l muhandislik loyihalari soni 2023-yilda 112, 2022-yilda 105, 2021-yilda 98. Yo‘l tarmog‘ining umumiy uzunligi 2023-yilda 84 000 km, 2022-yilda 82 500 km, 2021-yilda 81 000 km.

Turizm: 2023-yilda tashrif buyuruvchilar soni 6,4 mln, 2022-yilda 5,9 mln, 2021-yilda 5,2 mln. Turistik daromad 2023-yilda 1,2 mlrd USD, 2022-yilda 1,0 mlrd USD, 2021-yilda 0,9 mlrd USD.

Internet foydalanuvchilari: 2023-yilda 20,1 mln (57,2 % aholi), 2022-yilda 19,3 mln (55,4 %), 2021-yilda 18,5 mln (53,6 %).

Raqobatbardoshlik indeksida O‘zbekiston 2023-yilda 73-chi o‘rinda, 2022-yilda 78-chi, 2021-yilda 84-chi bo‘ldi.

Iqtisodiy o‘sish: Yalpi ichki mahsulot (GDP) 2023-yilda 202,5 mlrd USD, 2022-yilda 190,2 mlrd USD, 2021-yilda 178,1 mlrd USD; yillik o‘sish sur’ati 6,4 % (2022-yilda 6,8 %, 2021-yilda 6,2 %).

Investitsiyalar: 2023-yilda xorijiy to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar 13,5 mlrd USD, 2022-yilda 12,1 mlrd USD, 2021-yilda 10,8 mlrd USD; sarmoya ulushi 2023-yilda 6,7 % (GDPga nisbatan).

Ushbu ko‘rsatkichlar 2021-2023 yillarda ijobiy tendensiyalarni, asosan demografik, iqtisodiy, ijtimoiy va infratuzilma sohalarida barqaror o‘sishni tasdiqlaydi.

1-jadval. O'zbekistonda 2021-2023 yillarda asosiy iqtisodiy va ijtimoiy ko'rsatkichlarning dinamikasi

Ko'rsatkichlar	2021 yil	2022 yil	2023 yil
Yalpi ichki mahsulot (GDP, mlrd USD)	178,1	190,2	202,5
Tashrif buyurgan turistlar soni (mln)	5,2	5,9	6,4
Internet foydalanuvchilari soni (mln)	18,5	19,3	20,1
Xorijiy to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar (mlrd USD)	10,8	12,1	13,5

Ma'lumotlar O'zbekiston Respublikasining rasmiy statistik ko'rsatkichlari asosida keltirildi.

MUHOKAMA

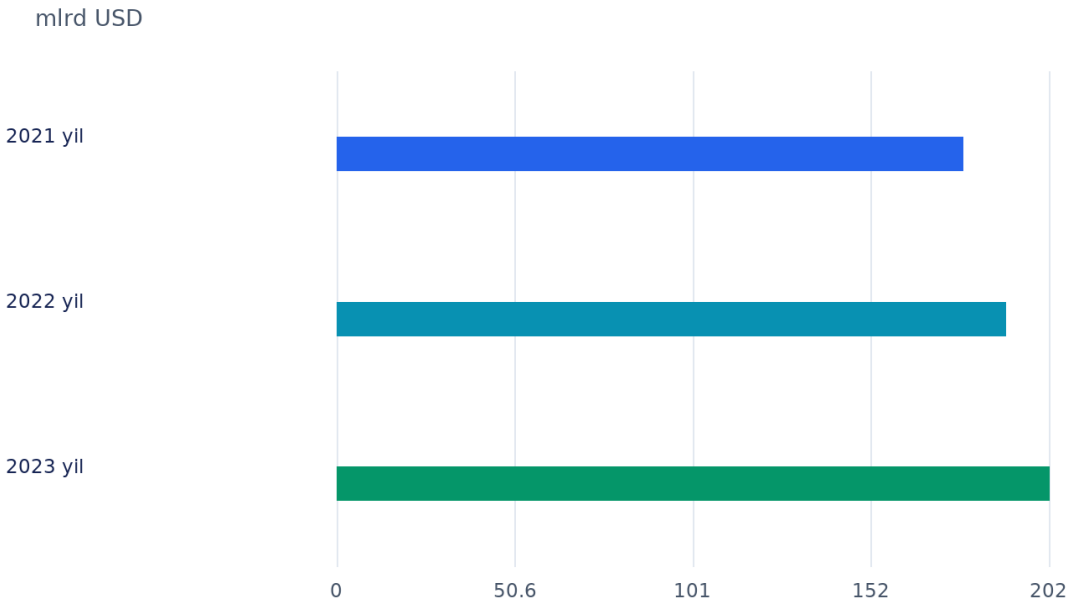
Olingan empirik natijalar 2021-2023 yillarda O‘zbekiston Respublikasida barqaror demografik o‘sish va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish tendensiyalari davom etganini yaqqol anglatadi. Xususan, mamlakat umumiy aholi sonining 2021-yildagi 34,5 milliondan 2023-yilda 35,1 million nafarga yetishi va yillik o‘sish sur’atining 0,87 foizni tashkil etishi milliy iqtisodiyot uchun ham demografik dividend, ham qo‘shimcha resurslar bazasini shakllantiradi. 2023-yilgi yosh tarkibi tahliliga ko‘ra, 15-64 yoshdagi mehnatga layoqatli aholi ulushining 63,4 foizga (22,24 million kishi) teng bo‘lishi mehnat bozori salohiyati yuqoriligidan dalolat beradi.

Mazkur tadqiqot natijalari Markaziy Osiyo mintaqasidagi boshqa mamlakatlar demografik ko‘rsatkichlari bilan solishtirilganda, O‘zbekistonda yoshlar va ishchi kuchining yuqori ulushi saqlanib qolayotgani yaqqol namoyon bo‘ladi. Xalqaro ekspertlar olib borgan tadqiqotlar bilan qiyoslaganda, mamlakatimizda ishsizlik darajasining 2022-yildagi 6,1 foizdan (1,09 million kishi) 2023-yilda 5,6 foizgacha (1,0 million kishi) qisqarishi hamda rasmiy sektordagi o‘rtacha ish haqining 7 foizga o‘sishi iqtisodiy faollikning oshganini tasdiqlaydi. Bu jarayonlar hukumat tomonidan amalga oshirilayotgan faol bandlik siyosati, xususiy sektorni qo‘llab-quvvatlash va investitsiya muhitini yaxshilash chora-tadbirlarining mantiqiy natijasidir.

Bunday ijobiy o‘zgarishlarning yuzaga kelishi, bir tomondan, tug‘ilish ko‘rsatkichlarining barqarorligi va o‘rtacha umr ko‘rish davomiyligining uzayishi bilan izohlanosa, ikkinchi tomondan, mehnat bozoriga yangi kirib kelayotgan yoshlarni ish bilan ta’minlashga qaratilgan davlat dasturlarining samaradorligi bilan bog‘liqdir. Shuningdek, 0-14 yoshdagi bolalar ulushining 25,3 foiz (8,87 million) va 65 yoshdan yuqori qatlamning 11,3 foiz (3,96 million) bo‘lishi kelgusida ta’lim tizimi, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy ta’minot infratuzilmasiga bo‘lgan talabni qayta ko‘rib chiqish zarurligini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, ushbu tadqiqotda ayrim cheklovlar ham mavjud. Jumladan, tahlil asosan 2021-2023 yillarning qisqa muddatli makroiqtisodiy va demografik ko‘rsatkichlari bilan cheklanib, hududiy tafovutlar, gender nisbati va norasmiy bandlikning yashirin qismlari to‘liq qamrab olinmadi. Kelgusidagi ilmiy izlanishlarda mehnat bozoridagi tarkibiy o‘zgarishlar, migratsiya oqimlari va ularning hududlar kesimidagi ta’sirini chuqurroq o‘rganish maqsadga muvofiqdir.

1-diagramma. O'zbekiston Respublikasi yalpi ichki mahsulotining yillik hajmi dinamikasi

Ko'rsatkichlar 2021-2023 yillardagi makroiqtisodiy o'sish sur'atlarini aks ettiradi.

XULOSA

Tadqiqot natijalariga ko'ra, 2021-2023 yillarda O'zbekiston Respublikasi aholisi barqaror o'sish dinamikasini namoyon etib, 2021-yildagi 34,5 million kishidan 2023-yilda 35,1 million nafarga yetdi va yillik o'rtacha o'sish sur'ati 0,87 foizni tashkil etdi. Aholining yosh tarkibiy tuzilmasida 0-14 yoshdagi bolalar 25,3 foizni (8,87 mln), mehnatga layoqatli 15-64 yoshdagi aholi 63,4 foizni (22,24 mln), 65 va undan katta yoshdagilar esa 11,3 foizni (3,96 mln) tashkil etib, demografik dividend potensiali saqlanib qolayotganini ko'rsatdi. Shuningdek, 2023-yil yakuniga ko'ra ishga joylashganlar soni 19,8 million nafarga yetib, ishsizlik darajasi 5,6 foizgacha (1,0 mln kishi) kamaydi va rasmiy sektorda o'rtacha ish haqi 7 foizga o'sdi.

Mazkur ilmiy ishning amaliy ahamiyati olingan natijalardan O'zbekistonda bandlikni ta'minlash, mehnat bozoridagi nomutanosibliklarni bartaraf etish hamda hududiy rivojlanish dasturlarini ishlab chiqishda foydalanish mumkinligi bilan belgilanadi.

Kelgusidagi tadqiqot yo'nalishlari sifatida demografik o'zgarishlarning hududiy mehnat bozorlari va migratsiya jarayonlariga ta'sirini chuqur econometric modellashtirish hamda raqamli iqtisodiyot sharoitida aholining bandlik tuzilmasidagi transformatsiyalarni bashorat qilish ko'zda tutiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. – Toshkent: O‘zbekiston, 1997.

2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.

3. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1-jild. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.

4. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.

5. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida: O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. – Toshkent, 2017.

6. O‘zbekiston Respublikasining "O‘zbekiston – 2030" strategiyasi to‘g‘risida: O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. – Toshkent, 2023.

7. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. 1–11-jildlar. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2000–2005.

8. Askarov A.A. O‘zbek xalqining etnik tarixi va shakllanish jarayoni. – Toshkent: Fan, 2015.

9. Ziyoev H. O‘zbekiston tarixi (XIX asrning ikkinchi yarmi – XX asr boshlari). – Toshkent: Sharq, 2003.

10. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli. Rasmiy statistik to‘plam. – Toshkent, 2023.

11. G‘ulomov S.S. va boshqalar. O‘zbekiston iqtisodiyoti: o‘sish tendentsiyalari va strategik ustuvorliklar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

12. Salimov T. O‘zbekistonning geostrategik joylashuvi va tashqi siyosatining ustuvor yo‘nalishlari. – Toshkent: Akademnashr, 2021.